

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 19^{ΗΣ} ΜΑΪΟΥ 2005

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

Γεωργίου Μητσοπούλου, *Θέματα Γενικής Θεωρίας και Λογικής του Δικαίου*, Έκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα 2005, υπό του Ακαδημαϊκού κ. Απόστολου Σ. Γεωργιάδη.

Ο σεβαστός Καθηγητής και Ακαδημαϊκός Γεώργιος Μητσόπουλος συνέγραψε τα τελευταία πέντε χρόνια δύο ιδιαίτερος σημαντικά βιβλία γενικής θεωρίας και φιλοσοφίας του δικαίου, τα οποία είχαν μεγάλη απήχηση στον νομικό κόσμο της χώρας αλλά και του εξωτερικού. Το πρώτο βιβλίο με τον τίτλο «Τò πρόβλημα τής έννοιας του δικαιοῦ πλάσματος» (Αθήνα 2000) πού κυκλοφόρησε ἤδη τò 2003 σέ δεύτερη ἔκδοση, παρουσιάσθηκε στήν αἴθουσα αὐτή τὸν Ακαδημαϊκò κ. Κωνσταντῖνο Δεσποτόπουλο, ἐνὼ ἡ γαλλικὴ του μετάφραση ἔτυχε εὐμενοῦς κριτικῆς ἀπὸ τὸν Ακαδημαϊκò Francois Terre, ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ακαδημίας μας, στὸ διεθνoῦς φῆμης περιοδικò Archives de Philosophie du Droit, ὅπου ὁ Terre χαρακτηρίζει τὴ μελέτη ὡς «un grand livre ... superbe démarche transdisciplinaire». Μὲ τὸ πρῶτο αὐτὸ βιβλίο ὁ Μητσόπουλος ἐπέτυχε νὰ ἀποσαφηνίσει ἐννοιολογικὰ μία δύσκολη νομικὴ κατασκευή, τὸ πλάσμα δικαιοῦ, μέσω προσεκτικῆς ἀνάλυσης τῶν ἐπιμέρους ἐφαρμογῶν τῆς ἀλλὰ καὶ σύνδεσῆς τῆς μὲ βασικὲς μεθοδολογικὲς ἀρχὲς τοῦ νομικοῦ δόγματος.

Στὸ δεύτερο βιβλίο του με τὸν τίτλο «Θέματα Γενικής Θεωρίας και Λογικής τοῦ Δικαιοῦ», πού ἔχω τὴν τιμὴ νὰ παρουσιάζω σήμερα, οἱ στόχοι τοῦ Μητσόπουλου εἶναι περισσότερο φιλόδοξοι: Ἐπιχειρεῖ μία νέα θεώρηση καὶ θεμελίωση τῆς γενικῆς θεωρίας τοῦ δικαιοῦ μὲ βασικὴ παραδοχὴ τὴν αὐτοθεμελιούμενη ιδέα δικαιοῦ, ἡ ὁποία λαμβάνει ἐρμηνευτικὰ - τελεολογικὰ λειτουργικὴ μορφή στὸ πλαίσιο τοῦ νομικοῦ ὑπαγωγικοῦ συλλογισμοῦ.

Τò βιβλίο περιέχει 6 μεγάλα κεφάλαια που έχουν ως αντικείμενο βασικά προβλήματα της θεωρίας του νομικού δόγματος.

Στò πρώτο κεφάλαιο με τίτλο «Η λογική δομή του κανόνος δικαίου», ó συγγραφέας επαναδιατυπώνει με ακρίβεια βασικές θέσεις φιλοσοφίας, γενικής θεωρίας και γνωσιολογίας του δικαίου, οί όποίες ήταν παρούσες σέ όλο τò μεγάλο επιστημονικό έργο του. Η λογική του δικαίου αφορά κυρίως τόν έλεγχο τής δικαστικής απόφασης ως συγκεκριμένης πράξης έφαρμογής του δικαίου. Η απόφαση προϋποθέτει όμως έπιμέρους κρίσεις τόσο ως πρòς τή διαπίστωση του πραγματικού περιστατικού που άποτελεί τò αντικείμενο τής απόδειξης, όσο και ως πρòς τήν έγκυρη υπαγωγή του στòn κανόνα δικαίου. Η όρθότητα τής δικαστικής απόφασης στηρίζεται σέ άνάλυση τής συλλογιστικής της δομής με κριτήρια τυπικής λογικής, ώστε νά αποκλείονται αντιφάσεις μεταξύ των προκειμένων του νομικού συλλογισμού, και με κριτήρια ούσιαστικής λογικής για νά διαπιστωθεί ή άλήθεια τής μείζονος και τής ελάσσονος πρότασης, από τις όποίες έξαρτάται ή άλήθεια του συμπεράσματος ως ρυθμιστικού τής συγκεκριμένης περίπτωσης νοήματος.

Ό ύποθετικός χαρακτήρας του κανόνα δικαίου θεμελιώνεται στή λογική του δομή ως «άν-τότε» πρότασης με δυò μέρη (πραγματικό και έννομη συνέπεια), τά όποία τελούν σέ σχέση λόγου και άκολουθίας. Η αντίθετη άποψη, κατά τήν όποία οί κανόνες δικαίου περιέχουν ένα αξιολογικό στοιχείο και μία κατηγορική προσταγή, συνεπώς δέν μπορεί νά είναι ύποθετικοί, συγχέει - κατά τόν συγγραφέα - τή λογική με τή γνωσιολογία του δικαίου. Τά γνωσιολογικά στοιχεία τής αξιολόγησης και τής προσταγής δέν αποκλείουν τή θεώρηση των κανόνων δικαίου ως ύποθετικών προτάσεων και τή λογική τους ένταξη στòn νομικό υπαγωγικό συλλογισμό, που διασφαλίζει τήν έγκυρότητα τής έφαρμογής τους για τήν επίλυση κοινωνικών διαφορών και συγκρούσεων.

Ό Μητσόπουλος αναλύει σέ βάθος τò πρόβλημα τής άλήθειας και τής όρθότητας στή νομική σκέψη, τò όποιο άπασχολεί τούς νομικούς από τή δημιουργία τής νομικής ως έπιστήμης, ιδιαίτερα όμως από τήν έποχή τής εμφάνισης των νεότερων φυσικών και κοινωνικών επιστημών που επιδιώκουν τήν κατασκευή άληθών προτάσεων ως άναπαραστάσεων τής φυσικής και κοινωνικής πραγματικότητας. Τò έρώτημα είναι: άληθείς μπορεί νά θεωρηθούν μόνο οί ελάσσονες προτάσεις του νομικού συλλογισμού που άφορούν τήν ύπαρξη ή όχι ενός πραγματικού περιστατικού ή άληθές είναι και τò αξιολογικό μέρος του που περιλαμβάνει τόσο τή μείζονα πρόταση (τόν κανόνα δικαίου) όσο και τò δεοντολογικό

πόρισμα τής υπαγωγής; Για τον Karl Engisch ή αλήθεια προϋποθέτει αποστασιοποίηση του φυσικού ή κοινωνικού έρευνητή από το γνωστικό του αντικείμενο. Στην όρθή όμως απόφαση παίζει αποφασιστικό ρόλο ή προσωπικότητα του αποφαινομένου και σε αυτή στηρίζονται ή ευθύνη, ή αξιοπρέπεια και ή υπερηφάνεια του νομικού. Άν όμως οί νομικοί κανόνες είναι μόνο αξιολογικά όρθοί και όχι αληθείς, εύλογο είναι το συμπέρασμα ότι έχουν διαχρονική και διαπολιτισμική σχετικότητα που μειώνει την ικανότητά τους να ρυθμίζουν αποτελεσματικά τις ανθρώπινες σχέσεις.

Για τον Μητσόπουλο οί λειτουργικοί κανόνες δικαίου απαιτούν υπέρβαση του αξιολογικού σχετικισμού. Για τον σκοπό αυτό προτείνει, διευρύνοντας παλαιότερες συμβολές του Κωνσταντίνου Τσάτσου, μιá έννοια αλήθειας ως *adaequatio intellectus et rei* (άντιστοιχία πράγματος και νοήσεως), όπου *res* καλύπτει τον φυσικό και τον νοητό κόσμο. Υπέρατη αξία στον νοητό χώρο του δικαίου είναι μιá αυτοθεμελιούμενη ιδέα δικαίου, ή όποία θεμελιώνει τις αξιολογήσεις τής δεοντολογικής προκειμένης του υπαγωγικού συλλογισμού. Στή βάση αυτή ή διάκριση του Engisch μεταξύ αλήθειας, ως διαπίστωσης γεγονότων, και όρθότητας τής έρμηνείας των κανόνων απορρίπτεται. Η αλήθεια καλύπτει όλο το φάσμα τής γνώσης (όντολογικής και δεοντολογικής) και θεμελιώνεται σε άρχες ουσιαστικής λογικής, οί όποιες διατυπώνουν κριτήρια συμφωνίας των εκφερόμενων κρίσεων προς το γνωστικό τους περιεχόμενο. Και επειδή ή αλήθεια συνδέεται άρρηκτα με τή βεβαιότητα, τά πορίσματα τής έρμηνείας των νομικών κανόνων είναι βέβαια και όχι άπλως πιθανά, όπως ύποστήριξαν παλαιότερα οί Άνδρέας Γαζής και Ιωάννης Άραβαντινός. Η μεταφορά πιθανολογικών έργαλειών από τις φυσικές και κοινωνικές επιστήμες (που επιχειρήσαν με αυτό τον τρόπο να λύσουν το πρόβλημα τής επαγωγής) στο δίκαιο δέν έχει κατά τον συγγραφέα στήριξη, αφού μειώνει την αξιοπιστία και τή λειτουργικότητα των νομικών κανόνων ως μέσων δίκαιης και αποτελεσματικής ρύθμισης τής κοινωνικής ζωής.

Υπάρχουν όρισμένες έννοιες-κατηγορήματα στον χώρο του δικαίου, τά όποια έχουν έγγενή ασάφεια και πρέπει να διευκρινισθούν έννοιολογικά για τήν αποφυγή άδικων δικαστικών κρίσεων. Ο Μητσόπουλος έπισημαίνει μεταξύ αυτών την αλήθεια, την άγνοια, την πλάνη, τó σφάλμα και τó λάθος που χρησιμοποιούνται εύρύτατα στην καθημερινή γλώσσα, αλλά έχουν ασάφες περιεχόμενο ακόμα και στον χώρο τής φιλοσοφίας. Η όρθότητα άφορά τήν τυπική συμφωνία τής εκφερόμενης κρίσης προς τούς λογικούς κανόνες που τή διέπουν· ή αλήθεια

αναφέρεται στην ουσιαστική συμφωνία τῆς κρίσης πρὸς τὸ γνωστικὸ τῆς περιεχόμενου ἢ πλάνη πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένη νοητικὴ πορεία πρὸς τὴ γνώση τοῦ ἀντικειμένου πού δὲν συνεπάγεται (συνειδητῆ) ἀντίφαση πρὸς τὴν ἀλήθεια· τὸ σφάλμα ἢ λάθος εἶναι προῖον κακοῦ νοητικοῦ χειρισμοῦ πού μπορεῖ νὰ διορθωθεῖ. Ἡ ἀνεύρεση τῆς ἀληθείας εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς δίκης ὡς τῆς διαδικασίας ἐφαρμογῆς τοῦ δικαίου γιὰ τὴν ἐπίλυση συγκεκριμένων κοινωνικῶν διαφορῶν. Τὸ καθήκον ἀληθείας τῶν διαδίκων ἀφορᾷ στὴν ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια καὶ ὄχι στὴν ὑποκειμενικὴ (μὲ τὴν ἔννοια τοῦ μὴ ἐνσυνειδήτου ψεύδους) καὶ ἐπικεντρώνεται στὴν ὑποχρέωσή τους νὰ ἐκφέρουν κρίσεις πού ἀνταποκρίνονται στὸ ἐγγενὲς αἶτημα ἀληθείας πού περιέχουν. Πραγμάτωση τοῦ δικαίου δὲν εἶναι νοητὴ χωρὶς τὴν ἀληθῆ καὶ βέβαιη διαπίστωση τῶν πραγματικῶν δεδομένων. Ἡ δικαστικὴ ἀπόφαση στηρίζεται κατὰ κανόνα (μὲ ρητὰ προβλεπόμενες ἐξαιρέσεις πιθανολογήσεων) σὲ πλήρη ἀπόδειξη, ἢ ὅποια δημιουργεῖ βέβαιη καὶ ὄχι μόνο πιθανὴ πεποιθήση τοῦ δικαστῆ ὡς πρὸς τὰ προβαλλόμενα πραγματικὰ περιστατικά.

Στὸ τρίτο κεφάλαιο ὁ Μητσόπουλος ἀπορρίπτει μὲ πειστικὴ ἐπιχειρηματολογία προτάσεις, νὰ ἐκληφθεῖ ὡς ἀντικείμενο δικαστικῆς ἐκτίμησης ὄχι ἡ ἀλήθεια τῶν ἰσχυρισμῶν ἀλλὰ μία ὑπέρτερου βαθμοῦ πιθανότητα, καθὼς καὶ θεωρίες μέτρου ἀπόδειξης πού ἀποσκοποῦν στὴν εἰσαγωγὴ στὴν πολιτικὴ δίκη ἑνὸς πιθανολογικοῦ καὶ κυμαινόμενου μέτρου ἀπόδειξης. Μὲ μιὰ ἐπέκταση δὲ τῆς ἀνάλυσης γιὰ τὴν ἀποδεικτικὴ διαδικασία τοῦ ποινικοῦ δικαίου καταλήγει στὸ γενικὸ συμπέρασμα ὅτι σκοπὸς τόσο τῆς πολιτικῆς ὅσο καὶ τῆς ποινικῆς δίκης εἶναι ἡ ἀνεύρεση τῆς ἀληθείας, ἢ ὅποια συνδέεται ἄμεσα μὲ βεβαιότητα τῆς δικανικῆς κρίσης. Πιθανολογικὴ κρίση εἶναι δεκτὴ στὴν πολιτικὴ δίκη μόνο ὅπου ὁ νόμος τὸ ἐπιτρέπει, στὴ δὲ ποινικὴ δίκη κατὰ τὴ διαδικασία τῆς προανάκρισης καὶ τῆς κύριας ἀνάκρισης καὶ μέχρι τὴν ἐπ' ἀκροατηρίῳ συζήτηση, ὅποτε ἰσχύει ἡ ἀρχὴ *in dubio pro reo*.

Στὸ δεῦτερο κεφάλαιο τοῦ ἔργου ἀναλύονται ἡ νομικὴ ἔννοια τοῦ πραγματικοῦ γεγονότος καὶ στὸ ἕκτο κεφάλαιο ἡ διάκριση μεταξὺ νομικοῦ καὶ πραγματικοῦ ζητήματος. Εἶναι θέματα πού ἀπασχόλησαν καὶ παλαιότερα τὸν συγγραφέα, ἐπανέρχεται ὅμως σὲ αὐτὰ γιὰ νὰ ἀξιοποιήσει καὶ νὰ ὑποβάλει σὲ κριτικὴ τὴ νεότερη βιβλιογραφία. Βάση τῆς ἀνάλυσης εἶναι οἱ θέσεις τῆς λογικῆς διάκρισης μεταξὺ ὄντος καὶ δέοντος, τοῦ διαχωρισμοῦ γεγονότος καὶ κρίσης πού τὸ διαμορφώνει κατηγορικὰ καὶ τῆς σημασίας τοῦ ὑπαγωγικοῦ συλλογισμοῦ γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ ἑνὸς γεγονότος ὡς πραγματικοῦ ἢ ὡς νομικοῦ.

Ο συγγραφέας απορρίπτει την άποψη ότι τα γεγονότα αποτελούν άπλη ή ερμηνεία της πραγματικότητας, γιατί η άποψη αυτή παραβλέπει ότι κρίση είναι ή κατηγορική συγκρότηση ενός λογικά άμορφου ή μια νέα μορφοποίηση ενός κατηγορικά σχηματισμένου υλικού. Η μορφοποίηση αυτή μπορεί να λάβει όντολογικό ή αξιολογικό χαρακτήρα, σε κάθε περίπτωση πρέπει ωστόσο να διακριθεί με σαφήνεια από τα πραγματικά γεγονότα που αποτελούν αντικείμενο λεκτικής και έννοιολογικής διαμόρφωσης.

Ο συγγραφέας απορρίπτει επίσης κατηγορηματικά την άποψη ότι ή διαρχία όντος και δέοντος είναι μύθος που πρέπει να εγκαταλειφθεί. Προτάσεις του δέοντος είναι αδύνατο να παραχθούν λογικά από προτάσεις του όντος, αφού θεωρητική γνώση και αξιολογήσεις κινούνται σε διαφορετικούς λογικούς χώρους. Το πραγματικό ζήτημα που ανακύπτει και πρέπει να επίλυθεί είναι πώς επιτελείται όντολογική γνώση ενός φαινομένου ως πραγματικού γεγονότος, ώστε να ακολουθήσει ο καθορισμός του ως διαμορφώτρου δέοντος.

Στό τέταρτο κεφάλαιο ο Μητσόπουλος αναλύει διεξοδικά το πρόβλημα του προσδιορισμού των γνωρισμάτων, τα όποια πρέπει να έχει ένα γεγονός για να θεωρηθεί έμπειρικό περιεχόμενο του πραγματικού ενός κανόνα δικαίου. Ο προσδιορισμός αυτός γίνεται στο πλαίσιο μιας υποθετικής υπαγωγής που στηρίζεται στην παλίνδρομη σκέψη του νομικού έρμηνευτή μεταξύ του γενικού και του άτομικού και άποσκοπεί στην έννοιολογική εξειδίκευση του πραγματικού του κανόνα, ώστε να είναι δυνατό να κριθεί, αν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της περιπτώσεως υπάγονται στο έννοιολογικό περιεχόμενο του πραγματικού. Από λογική άποψη ή διάκριση νομικού και πραγματικού ζητήματος στηρίζεται στην μορφή του νομικού συλλογισμού, ό όποιος περιέχει στην μέζονα πρόταση ανάλυση των χαρακτηριστικών της νομικής έννοιας, στην έλάχισονα πρόταση τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης περίπτωσης και στο συμπέρασμα την υπαγωγή των χαρακτηριστικών της υπό κρίση περίπτωσης στα γνωρίσματα της έννοιας. Η χρήση έρμηνευτικών στοιχείων δέν σχετικοποιεί, αντίθετα προς μία συχνά υποστηριζόμενη άποψη, την έννοια του πραγματικού γεγονότος, αφού οι σχέσεις μεταξύ των όντολογικών κρίσεων, της υποθετικής και της τελικής υπαγωγής παραμένουν αμετάβλητες σε όλες τις περιπτώσεις έφαρμογής του δικαίου.

Κυρίες και Κύριοι,

Τό έργο του Γεωργίου Μητσοπούλου, που είχα την τιμή να παρουσιάσω,

είναι μία βαθειά και έμπεριστατωμένη μελέτη βασικών προβλημάτων τής γενικής θεωρίας του δικαίου. Είναι άνεκτίμητο έργαλειό και πηγή γόνιμης κριτικής σκέψης για τούς θεράποντες του δικαίου, οί όποιοι –περισσότερο ίσως από έπιστήμονες άλλων κλάδων– πρέπει νά έχουν γνώση τών φιλοσοφικών και μεθοδολογικών προϋποθέσεων άσκησης του λειτουργήματός τους.

Ό συγγραφέας του έργου, ό γεραρός εργάτης τής νομικής έπιστήμης και του πνεύματος γενικότερα, είναι άξιος πολλού επαίνου γι' αύτήν τήν τελευταία έπισημονική προσφορά του.

Ακολούθως ό Ακαδημαϊκός κ. Κωνσταντίνος Δεσποτόπουλος λέγει τά εξής:

Συγχαίρω τόν κ. Γεωργιάδη για τήν εύσυνειδήτη, έμπεριστατωμένη και πολλαπλά εύστοχη παρουσίαση του νέου βιβλίου του κ. Μητσοπούλου. Ό είρμός του λόγου του, οί λέξεις και οί έννοιες, με τήν έκφραστική ακρίβειά τους και τή νοηματική άρμογή τους υπήρξαν άξίες του παρουσιαζόμενου έκλεκτου βιβλίου.

Η πανεπιστημιακή σταδιοδρομία του κ. Μητσοπούλου είχε βάση τήν έδρα τής Πολιτικής Δικονομίας. Η έπιστημονική συγκρότησή του όμως και τά έπισημονικά του ενδιαφέροντα υπερβαίνουν κατά πολύ τó άντικείμενο διδασκαλίας, τó συνυφασμένο με τήν έδρα τής Πολιτικής Δικονομίας. Ό κ. Μητσοπούλος υπήρξε και είναι θεωρητικός άκέραια του Δικαίου και μέτοχος ένεργός στην διακονία τής φιλοσοφίας του δικαίου.

Και άποτελεί τίτλο τιμής και αύθεντικής πνευματικότητας ή ένασχόληση ένός Καθηγητή Νομικής με τή φιλοσοφία του δικαίου.

Ό τεχνικός όρος «φιλοσοφία του δικαίου» πρωτοεμφανίσθηκε τó 1650, όταν ό Chopius έτιτλοφόρησε τó σύγγραμμά του με τίς λέξεις «De vera philosophia iuris», έμπεδώθηκε όμως από τó 1821, όταν εκδόθηκε τó έργο του Hegel Grundlinien der Philosophie des Rechts. Η φιλοσοφία του δικαίου όμως, χωρίς τήν ειδική αύτή όνομασία της, βλάστησε ήδη στην άρχαία Ελλάδα, και μάλιστα κατ' έξοχήν στην πόλη τών Αθηνών, με διάσημα έργα προπάντων Πλάτωνος και Άριστοτέλους, όπως ή Πολιτεία, ό Πολιτικός, οί Νόμοι, και τά Ηθικά Νικομάχεια, τά Πολιτικά, ή Ρητορική.

Στούς Νεώτερους Χρόνους, και μετα-εγγελιανά, είχε διακυμάνσεις τó κύρος τής φιλοσοφίας του δικαίου, με τήν εισβολή του θετικισμού στον χώρο τών «κοινωνικών» έπιστημών. Αντί αύτής είναι του συρμού ή Γενική Θεωρία του δικαίου, θετικιστικό υποκατάστατό της. Από τήν τελευταία δεκαετία όμως του ΙΘ' αιώνας και στίς πρώτες δεκαετίες του Κ' αιώνας άνανθάλλει έπιβλητικά ή φι-

λοσοφία του δικαίου: με τόν Stammler και τόν Radbruch και τόν Binder στην Γερμανία, με τόν Del Vecchio και άλλους στην Ίταλία, με τόν Lacambra και τόν Recasens-Sichens στην Ίσπανία ενώ στην Γαλλία δραστέριος διάκονός της επιβάλλεται ο François Gény, αλλά με ιδιαίτερη επιμονή στη μεθοδολογία του δικαίου.

Στη νεώτερη Ελλάδα, ήδη στον ΙΘ' αιώνα, διακόνησαν τη φιλοσοφία του δικαίου ο Φίλιππος Ίωάννου και ο Νεοκλής Καζάτζης. Η άκμή της όμως συνδέεται με τη διδακτική δράση και το συγγραφικό έργο του Κωνσταντίνου Τσάτσου, του έπειτα Μέλους της Ακαδημίας και Προέδρου της Δημοκρατίας. Η τέταρτη δεκαετία του Κ' αιώνας είναι η εποχή άκμης της φιλοσοφίας του δικαίου, με ήγετικό σκαπανέα της ακριβώς τόν Κωνσταντίνο Τσάτσο, και με χώρο καλλιέργειας της, ιδιαίτερα γόνιμης, τόν γύρω του Κύκλο τότε φοιτητών, διαπρεπών ύστερα επιστημόνων. Πολλά όφειλομε στον έξοχο καθηγητή όσοι ευτυχίσσαμε να δεχθούμε την καθοδήγησή του προς διανοητική πειθαρχία και πνευματική αυτόνομια, με κεντρικό θέμα τὰ προβλήματα φιλοσοφίας του δικαίου.

Μεταξύ τών φοιτητών εκείνων υπήρξε και ο σήμερα συνάδελφός μας στην Ακαδημία Γεώργιος Μητσόπουλος. Με τόν προικισμό του σέ νοητική ρώμη και με τήν μελετηρότητα και τήν άφοσίωση και πίστη προς τήν επιστήμη πολὺ γρήγορα είχε αναδειχθεί ως ένας από τούς κορυφαίους του Κύκλου του Τσάτσου, αλλά και ως ένας αυτόδύναμος και δημιουργικός λειτουργός του πνεύματος, η και ως συνεχιστής με άκρα συνέπεια του έργου του Τσάτσου. Τὸ μόλις παρουσιασμένο βιβλίο του, όπως και προηγούμενο, παρουσιασμένο από ἐμέ πριν ένένα χρόνια, συνεχίζουν τήν ένδοξη παράδοση καλλιέργειας της θεωρίας του δικαίου της εποχής Τσάτσου, με κριτική παρακολούθηση και τών έργων Καθηγητῶν άλλων χωρῶν της Εὐρώπης, και τιμοῦν τήν έλληνική επιστήμη του δικαίου.

Ὁ Ακαδημαϊκός κ. Κωνσταντίνος Δρακάτος προσθέτει τὰ έξής:

Δέν θεωρῶ τόν έαυτό μου ειδικὸ νὰ κρίνει τὸ έργο «Θέματα Γενικής Θεωρίας και Λογικής του Δικαίου» του ακαδημαϊκού κ. Γεωργίου Μητσόπουλου που μās παρουσίασε ο ακαδημαϊκός κ. Απ. Γεωργιάδης. Άλλωστε, η ανάλυση που μās έχαμε ο συνάδελφος υπήρξε πλήρης και έμπεριστατωμένη.

Μπορῶ, όμως, νὰ διατυπώσω τή γνώμη ότι πρόκειται για ένα έργο ύψηλου αναλυτικού επιπέδου με καθαρότητα σκέψης και φιλοσοφική έμβάθυνση, χαρακτηριστικά, τὰ όποια, όπως είναι γνωστό, υπάρχουν σέ όλα τὰ κείμενα του ακαδημαϊκού κ. Γ. Μητσόπουλου.

Ἡ μελέτη αὐτὴ ἔρχεται νὰ ἐμπλουτίσει ὄχι μόνον τὴν ἐλληνικὴ ἀλλὰ καὶ τὴ διεθνῆ βιβλιογραφία καί, γι' αὐτό, θὰ ἦτο εὐχρῆς ἔργον ἂν μετεφράζετο καὶ ἐξεδί-
δετο σὲ μία ξενὴ γλῶσσα.

Εὐχαριστοῦμε τὸν σεβαστὸ συνάδελφο γιὰ τὴν πολύτιμη προσφορά του καὶ τοῦ εὐχόμεσθε συνέχιση τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου του.

Τέλος, ὁ συγγραφέας τοῦ παρουσιαζόμενου βιβλίου Ἀκαδημαϊκὸς κ. Γεώργιος **Μητσόπουλος** λέγει:

Τὸ περιεχόμενον τῆς ἀπαντήσεώς μου ἐκάλυψε ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος κ. Δεσποτόπουλος, τὸν ὁποῖο ἐγκάρδια εὐχαριστῶ, καθὼς καὶ τὸν ἀγαπητό μου κ. Γεωργιάδη, πού εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ παρουσιάσει τὴν νέα αὐτὴ μελέτη μου. Θὰ ἤθελα μόνον νὰ προσδέσω, ὅτι ἐὰν δὲν εἶχε μεσολαβῆσει ἡ φωτεινὴ περίοδος τοῦ 1930 -1940 μὲ τὸ φιλοσοφικὸ ἔναυσμα τοῦ Κωνσταντίνου Τριανταφυλλοπούλου, καὶ τὸ πολύτιμον σύστημα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου τοῦ Κωνσταντίνου Τσάτσου, σὲ συνάρτησιν μὲ τὸ λαμπρὸ ἔργο τοῦ Π. Κανελλοπούλου ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἰ. Θεοδωρακοπούλου, δὲν θὰ ἦταν δυνατὴ καὶ ἡ δική μου ἐπιστημονικὴ προσπάθεια.

Εὐχαριστῶ ἐπίσης τὸν συνάδελφο κ. Δρακάτο γιὰ τὰ καλὰ του λόγια, καὶ τὸν πληροφορῶ, ὅτι ἡ σκέψη του νὰ μεταφρασθεῖ ἡ μελέτη μου, ἐλπίζω νὰ πραγματοποιηθεῖ.